

УДК 331.543:159.9

Л.В.Камєнєва

Передумови досягнення професійної зрілості психологами-практиками

У статті розглянуто теоретичні підходи до поняття “професійна зрілість психолога-практика”. Результатом аналізу джерел є спроба створення теоретичної моделі “професійної зрілості психолога-практика”. Розглянуто вплив етичних колізій на формування професійної зрілості психолога-практика та збіг сенсожиттєвих та професійних орієнтацій як передумови досягнення його професійної зрілості.

Ключові слова: професійна зрілість, акме, психолог-практик.

В статье рассмотрены теоретические подходы к понятию “профессиональная зрелость психолога-практика”. Рассмотрено влияние этических коллизий на формирование профессиональной зрелости психолога-практика и совпадения смысложизненных и профессиональных ориентаций как предпосылки достижения его профессиональной зрелости.

Ключевые слова: профессиональная зрелость, акме, психолог-практик.

Постановка проблеми. Існує велика кількість підходів до вивчення поняття професійної зрілості спеціаліста. Разом з тим, різні моделі загальної структури професійної зрілості не завжди розкривають особливості цього феномену відносно окремих професій. Що стосується професії психолога-практика, яка стає популярною у сучасному суспільстві, то її найсуттєвішою особливістю є те, що особистість професіонала є одним із найважливіших “інструментів” його професійної діяльності. Саме особистість психолога-практика впливає на всі елементи процесу психологічної допомоги та на її результат. Якщо в деяких професіях застосування необхідних знань, вмінь і навичок гарантовано призводить до результату, то в діяльності психолога-практика професійні знання, вміння та навички впливають на ефективність діяльності, тільки будучи інтегрованими в загальну структуру його особистості, зокрема, у ціннісно-смыслову систему.

Професійна зрілість – це поняття, яке набуває певної популярності в сучасних дослідженнях; воно розробляється багатьма вченими. У зв'язку з тим, що професія психолога-практика є відносно “молодою”, вивчення психологічних передумов досягнення професійної зрілості психологами-практиками є недостатнім і

набуває актуальності відколи з'явилися спеціалісти цієї галузі з багаторічним досвідом діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професія психолога-практика найчастіше асоціюється із консультативною діяльністю, дослідження якої виконувались багатьма провідними вітчизняними та зарубіжними дослідниками (О.Ф. Бондаренко, С.Д. Максименко, Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелева, П.П. Горностай, В.Г. Панок, Т.С. Яценко, Ж.П. Вірна, Р. Качюнас, К. Роджерс та ін.). Саме поняття “професійна зрілість психолога-практика” в літературі не розглядалось, але особистісній, соціальній, емоційній зрілості психолога-практика приділялось чимало уваги. Розглядались також моделі особистості психолога-практика (О.Ф. Бондаренко, Р. Качюнас, І.В. Вачков із співавт. та ін.).

Щодо поняття професійної зрілості спеціаліста слід відзначити, що в публікаціях останніх років автори розглядають її як акмеологічну інваріанту професіоналізму (А. О. Деркач, В. Г. Зазикін), системну властивість суб'єкта праці (В.А. Бодров, А.В. Брушлинський), стадію професіогенеза особистості (Л.М. Мітіна), цінність професіонала і силу його мотивації (В. Е. Чудновський, О. О. Бодальов, С. О. Дружилов), результат професійно-особистісного розвитку (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, О.С. Анісімов, Л. І. Анциферова, О. О. Бодальов, А. В. Брушлинський, Л. С. Виготський, А. О. Деркач, Є. О. Клімов, Н. В. Кузьміна, Д. О. Леонт'єв, А. К. Маркова, В. М. М'ясищев, А. В. Петровський, Є. І. Рогов, С. Л. Рубінштейн, Д. П. Узнадзе, М. Г. Ярошевський).

Метою статті є визначення поняття “професійна зрілість психолога-практика”, уточнення його змісту і структури у відповідності з останніми дослідженнями, спроба побудувати теоретичну модель професійної зрілості психолога-практика. Таким чином, нашим завданням є аналіз і структурування різних підходів до визначення поняття “професійна зрілість психолога-практика”, виокремлення критеріїв професійної зрілості, які є специфічними для психолога-практика, створення теоретичної акме-моделі професійної зрілості психолога-практика на матеріалі аналізу науково-психологічних джерел.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність психолога-практика пов'язана із удосконаленням людини як такої через надання її допомоги у важливих аспектах її життя. Потреба особистості у самовдосконаленні, “самодизайні” є дуже потужною і, розмірковуючи про вершину розвитку людини, ми торкаємось біологічного, психологічного та соціального його аспектів. Головне

особистісне новоутворення дорослої людини – особистісна зрілість – детерміноване професійною зрілістю, яка є структурним елементом професіоналізму особистості (А.О. Деркач). Професійна зрілість як складова професіоналізму є елементом підсистеми професійної компетентності особистості (А. О. Деркач, В. Г. Зазикін). Структурно професіоналізм розподіляється на дві підсистеми: підсистему професіоналізму діяльності (операційний аспект професіоналізму) та підсистему професіоналізму особистості (суб'єктний аспект). Взаємозв'язок професійної та особистісної зрілості можна розглядати як взаємну детермінацію, оскільки розвиток особистості відбувається у професійному середовищі, яке є основним у дорослому періоді життя людини.

Щодо професійних ролей психолога-практика, то Р. Кочюнас наголошує на тому, що професійна поведінка психолога-практика має бути цілісною і вільною від програвання ролей. За професійною поведінкою стоять професійні переконання і сенси, які формуються через задоволення потреб, як ми бачимо, загально людського плану.

До розгляду поняття “професійна зрілість” найближче підходять акмеологи, які розглядають професійну зрілість людини як “акме-форму”. Її ознаками є високий рівень мотивації досягнення, творчість як спосіб здійснення діяльності і як цінність професіонала. У цьому аспекті дуже важливим є розуміння відповідальності за результати творчості психолога-практика як професіонала. З одного боку, творчість дає свободу вибору шляхів здійснення професійної діяльності, з іншого – ця свобода обмежується етичними нормами, у зв'язку з якими в консультативній практиці часто виникають різні колізії (Кочюнас Р., Бондаренко О.Ф. та ін.). Успішне подолання цих колізій є одним з показників ефективності професійної діяльності психолога-практика, але, певне, їх подолання вимагає не тільки професійних ресурсів психолога.

Тому, основним предметом нашого теоретичного дослідження професійної зрілості психолога-практика є його особистість. А.О. Реан розглядав досягнення професійної зрілості через розвиток інтелектуальних, соціальних якостей особистості, розкриття її творчого потенціалу, моральний розвиток. Ознакою професійної зрілості, на його думку, є відповідальність особистості за результати своєї професійної діяльності. Таким чином, професійна зрілість завжди пов'язана з особистісним розвитком.

Розглядаючи проблему моральності, ми виокремлюємо дві її площини (за І. Вачковим): стосунки психолога і клієнта, які регламентуються етичним кодексом, і відносини психолога із самим

собою через його уявлення про справедливе й гідне. Друга площина вимагає співвіднесення себе із цінностями суспільства, світу й людської культури. За словами Л.М. Гумільова, "...культура взагалі починається з визнання права на існування іншої культури, а коли ми затверджуємо тільки свою культуру (як саму розвинену, саму довершену), то на цьому культура й закінчується" [4, с. 31].

Постійне самовдосконалення особистості через моральний розвиток є основною умовою здійснення успішної професійної діяльності психолога-практика. Саме висока етичність, моральність психолога-практика дозволяє поєднувати досягнення цілей консультування, таких, як підтримка клієнта, прийняття його системи цінностей, допомога клієнтові в усвідомленні його сенсів і цінностей, пріоритетність його інтересів та водночас збереження особистісної аутентичності консультанта.

Згідно із концепцією В.А. Бодрова, професійну зрілість можна визначити як "властивість суб'єкта праці, що характеризується вищим рівнем особистісного та професійного розвитку і проявляється у високому професіоналізмі, кваліфікації та компетентності, а також у гармонійному розвитку моральних, етичних, культурних, соціальних і професійно значущих якостей і рис особистості" [1]. Про важливість розвитку моральних якостей професіонала говорить також А.О. Реан, який вважає відповідальність, що формується внаслідок морального розвитку, критерієм професійної зрілості [18].

Практично всі дослідники професійної діяльності психолога-практика наголошують на важливості проходження особистісної терапії психологами-практиками як передумови досягнення ними професійної зрілості. Дослідження і вирішення внутрішньоособистісних конфліктів психолога-практика дають можливість адекватного оцінювання реальності, позитивного ставлення до клієнта як професійно важливих психологічних передумов. Розв'язання особистісних конфліктів психолога-практика попереджує можливість маніпулювання свідомістю клієнта та самоствердження консультанта за рахунок клієнта, авторитарність у стосунках "консультант – клієнт", сприяє вихованню здібності безконфліктного прийняття системи цінностей клієнта (Кочюнас Р., Іваненко В.В. та ін.).

Професійна зрілість є системною якістю особистості, яка формується у процесі професіогенеза особистості і відображає його якість. Професійна зрілість є необхідною умовою досягнення акме особистості, його мотивом і базовою цінністю професіонала. Структурно професійна зрілість має такі компоненти: професійна

спрямованість особистості як відповідність здібностей і вмінь людини вимогам професії, розвинена професійна свідомість, наявність власної професійної філософії, розвинена професійна рефлексія, позитивна професійна Я-концепція, професійна мобільність як постійна готовність до навчання, відповідність сенсожиттєвих орієнтацій професійним цілям, сформована професійна ідентичність [8, с. 36].

Розглядаючи професійну ідентичність психолога-практика ми, звертаємось до її особливостей. В основі її формування лежить уявлення про еталонну модель професіонала, співвідношення особистої моделі професіонала з еталонною, вироблення позитивної професійної Я-концепції [12, с. 39]. Посилаючись на К. Шнейдер, Р. Кочюнас вважає, що в еталонній моделі консультанта присутні: особистісна зрілість як здатність вирішувати власні особистісні проблеми; соціальна зрілість як здатність допомагати вирішувати особистісні проблеми іншим та професійна зрілість як спрямованість на самовдосконалення внаслідок професійної рефлексії.

Ю.П. Поваренков розглядає професіоналізм людини на основі двох критеріїв: об'єктивного (зовнішнього) і суб'єктивного (внутрішнього). Їх співвідношення є основою професійної рефлексії і виглядає як співвіднесення розуміння суб'єктом своїх здібностей і навичок із вимогами професії [13].

Рефлексія професійної діяльності психолога-практика може давати підстави для особистісної терапії, супервізії. Про важливість супервізійної підтримки психолога-практика свідчать дані досліджень С. Гледдінг, А. Домбровського, Р. Кочюнаса, К. Краутер та ін. Досягнення професійної ідентичності, як вважають деякі дослідники, здійснюється у процесі навчання, засвоєння нових інструментів професійної діяльності. Особливість професії психолога-практика в тому, що навчання є необхідністю упродовж усього професійного шляху, тому що ця професійна галузь знаходиться у стані постійного розвитку, у ній здійснюється багато нових досліджень, результати яких важливо враховувати у професійній діяльності. Таким чином, психолог-практик періодично має кризи ідентичності, конструктивне проходження яких є ґрунтом для професійного зростання і досягнення професійної зрілості.

К.С. Олійник розглядає особистість психолога-практика в аспекті схильності до особистих змін як чинника професійного вибору. Ці зміни можуть набувати конструктивного або деструктивного характеру і обумовлені стратегією оцінювання рівня психологічної безпеки. Важкі професійні завдання, які вирішує

психолог-практик, потребують нових знань, а інколи й особистісної терапії. Саме постійна потреба в удосконаленні особистості як основного інструмента здійснення професійної діяльності психолога-практика періодично суб'єктивно сприймається через збільшення тривожності як зниження рівня безпеки і детермінує особистісні зміни. Ця готовність до постійного особистісного зростання є професійною мобільністю.

На думку Л.М. Мітіної, Е.Ф. Зеєр, Т.В. Кудрявцева та ін., професійна зрілість є етапом професіогенезу особистості, який складається із чотирьох стадій: виникнення професійних намірів або вибору виду майбутньої професійної діяльності; професійного навчання як засвоєння професійних знань, умінь, навичок; активного входження у професію через досягнення комфорту при здійсненні професійної діяльності; реалізація особистості в професії через вироблення індивідуального стилю діяльності та активного використання творчості.

Стадія реалізації особистості у професії є професійною зрілістю. Щодо професії психолога-практика Бондаренко О.Ф., Кучеровська Н.О. говорять про грамотне використання в діяльності існуючих консультативно-терапевтичних підходів. Зокрема, автори наголошують, що при достатньому засвоєнні цих підходів їх використання виглядає більш систематичним і чистим, зменшується частота прояву еkleктики та невизначеності підходів до консультування. Це призводить до створення професійної філософії, тому що вибір психологом-практиком тих чи інших інструментів діяльності детермінується особистісними цінностями та професійною ідентичністю.

Л.П. Шумакова досліджувала розвиток мотивації досягнення психолога-практика і отримала цікаві результати. Специфічність діяльності психолога-практика, прогностичність консультаційних дій передбачає високий рівень розвитку мотивації досягнення. Але висока відповідальність за результат своєї професійної діяльності, який впливатиме на усі сфери життя клієнта, може підвищувати рівень тривожності професіонала та змінювати мотивацію досягнення на мотивацію уникнення, що ускладнюватиме вибір стратегії консультування [24].

Про суб'єктність особистості як необхідну умову досягнення професійної зрілості говорять А. В. Брушлинський і А. О. Реан. Смісл професійної діяльності психолога практика передбачає лише суб'єкт-суб'єктні стосунки із клієнтом. Це певним чином ускладнює процес консультування, оскільки вимагає контролю за розвитком консультативних стосунків, а не тільки за його змістовним

наповненням, що потребує додаткової напруги уваги. Таким чином, консультативний процес набуває тримірної картини: суб'єкт-суб'єкт-об'єкт, де об'єктом є зміст консультативного процесу та внутрішньопсихічні феномени та патерни клієнта.

Рис.1. Теоретична модель професійної зрілості психолога-практика

В. Е. Чудновський говорить про професійну зрілість як умову досягнення акме особистості. Відповідність сенсожиттєвих та професійних орієнтацій особистості є її акме-потенціалом, який робить прийняття професійних цінностей, сенсів професійної діяльності основою життєвих сенсів, що визначає досягнення професійної зрілості. Сенсожиттєві орієнтації як фактор мотивації досягнення професійної зрілості виводять життя людини на інший рівень психологічного, культурного, морального і соціального розвитку, спрямовуючи “справу життя” на служіння людям [23]. Саме служіння як потреба у здійсненні професійної діяльності

психолога-практика визначається усіма згадуваними авторами. Служіння як сенс, як рівень моральної зрілості, як цінність професіонала є особливістю професійно зрілого психолога-практика. Отже, здійснюється трансценденція людини (В. Франкл, Г. Олпорт), вихід за рамки власного “я” і професійна діяльність наповнюється більш високим сенсом.

Висновки. На підставі аналізу існуючих сучасних підходів до поняття “професійна зрілість” і “професійна зрілість психолога-практика” можна підсумувати. Професійною зрілістю ми вважаємо системну якість особистості, яка формується у процесі професіогенеза особистості і є відображенням його змісту і якості. У структурі “професійної зрілості” віокремлюються такі компоненти: професійна спрямованість особистості як відповідність здібностей та вмінь людини вимогам професії, розвинена професійна свідомість, наявність власної професійної філософії, професійна ідентичність, професійна рефлексія, позитивна професійна Я-концепція, професійна мобільність як постійна готовність до навчання, відповідність сенсожиттєвих орієнтацій професійним цілям. Особливостями професійної зрілості психолога-практика є досягнення високого рівня розвитку професійної етики, результатом чого є спрямованість на служіння як професійний сенс; готовність до особистісного зростання й самовдосконалення.

Список використаних джерел

1. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности: учеб. пособие для вузов / В.А.Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.
2. Бондаренко А.Ф. Личностное и профессиональное самоопределение отечественного психолога-практика / А.Ф.Бондаренко // Московский психологический журнал. – 2002. – № 9.
3. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика / А.Ф.Бондаренко. – Киев: Укртехпресс. – 1997. – 351 с.
4. Вачков И.В. Введение в профессию психолог / Вачков Игорь Викторович, Гриншпун Игорь Борисович, Пряжников Николай Сергеевич. – М.: МПСИ, 2007. – 464 с.
5. Вірна Ж.П. Формування професійного ставлення до клієнта в процесі підготовки практичних психологів: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук / Ж.П.Вірна. – Київ, 1996. – 23 с.
6. Деркач А.А. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости / А.А. Деркач, Л.Э. Орбан. – М.: Изд-во РАГС, 1995. – 119 с.

7. Иванова Н.Л. Профессиональная идентичность в современных исследованиях / Н.Л.Иванова// Вопросы психологии. – 2008. – № 1. – С. 89-101.
8. Каменева Л.В. Роль сенсожиттєвих орієнтацій у досягненні професійної зрілості професіонала / Л.В.Каменева//Психологічні перспективи. Спеціальний випуск. Становлення особистості як суб'єкта життєвого шляху. Т.3 – Київ, 2011. – С. 30-36.
9. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования / Р.Кочюнас. – М.: Академический проект, 1999. – 240 с.
10. Кукосян О.Г. К вопросу о профессиональных качествах – личности психолога-практика/ О.Г.Кукосян // Психологические проблемы самореализации личности: сборник научных трудов. – Выпуск 2. – Краснодар, 1997. – С.3-10.
11. Кучеровская Н.А. Профессиональное сознание психолога-практика как предмет исследования / Н.А.Кучеровская//Журнал практического психолога. – Выпуск 7. – 2001. – С. 84–94.
12. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К.Маркова. – М., 1996. – 308 с.
13. Мерлин В.С. Формирование индивидуального стиля деятельности в процессе обучения / В.С.Мерлин// Советская педагогика. – 1967. – №7.
14. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л.М.Митина // Вопросы психологии. – 1997. – №4. – С. 28–39.
15. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю.П.Поваренков. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 160 с.
16. Пов'якель Н.І. Професійна рефлексія психолога-практика // Практична психологія та соціальна робота / Н.І.Пов'якель. – 1998. – № 6-7. – С.3-6.
17. Пов'якель Н.І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук / Н.І.Пов'якель. – Київ, 2004. – 42 с.
18. Реан А.А. Психология адаптации личности /А.А.Реан. – СПб.: Медицинская пресса, 2002. – 352 с.
19. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Роджерс. – М.: Прогресс, 1994. – 450с.
20. Тараскина Т.В. Профессиональное самосознание как основа профессионализма практического психолога : автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата психологических наук / Т.В.Тараскина. – Москва, 2005. – 24 с.

21. Усатенко О.М. Супервізорство в фаховій підготовці психолога-практика: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук / О.М.Усатенко. – Луцьк, 2010. – 17 с.
22. Чаплак Я.В. Формування готовності майбутніх практичних психологів до консультативної роботи із старшокласниками: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук / Я.В.Чаплак. – Київ, 2006. – 24 с.
23. Чудновский В.Э. Становление личности и проблема смысла жизни. Избранные труды / В.Э.Чудновский. – Москва-Воронеж: Издательство “Психологи России”, 2006. – 768 с.
24. Шумакова Л.П. Особливості розвитку мотивації досягнення особистості психолога-практика в процесі професійної підготовки: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Л.П.Шумакова. – Український держ. педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 1997. – 220 с.

The article considers theoretical approaches to concept: “professional maturity of psychologist-practic”. The result of analyzing is the attempt to building e theoretical model of “professional maturity of psychologist-practic “. Studing the influence of ethics collisions on forming professional maturity of psychologist-practic and coincidence of meaning-life-orientations and professional orientations as pre-conditions of achievement of his professional maturity.

Key words: professional maturity, acme, psychologist-practic.

Отримано: 5.12.2011 р.

УДК 159.9

Т.В.Каменєва

Комунікативні вміння як складова професійного мовлення психолога

Автор аналізує комунікативні вміння як важливу складову професійного мовлення психолога. Розглядає вміння спілкуватися, правильно будувати розмову, красиво говорити як основу успіху спеціаліста.

Ключові слова: комунікативні вміння, професійне мовлення психолога.